

PAREMIOLOGIK BIRLIKLARNING SEMANTIK XUSUSIYATLARI VA ULARNING
QIYOSIY TAHLIL ZARURATI

Begjanova Djamila Arislanbayevna

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili

va adabiyoti universiteti, 2-kurs tayanch doktoranti

Toshkent xalqaro universiteti, Xorijiy tillar kafedrası o'qituvchisi

ORCID: 0009-0001-4958-5404

begjanova1990@gmail.com

Annotatsiya: Xalq og'zaki ijodining qadimiy namunalaridan biri hisoblangan maqol boshqa janrlardan o'zining qisqa, lo'nda, obrazli va chuqur mazmunga egaligi bilan alohida ajralib turadi. Maqollar orqali har bir xalqning o'ziga xos qadimiy va boy manaviyati namoyon bo'ladi. Maqollar mavzu jihatidan nihoyatda boy va xilma-xil bo'lib, mazmun jihatdan o'z ma'nosida yoki ko'chma ma'noda qo'llanilishi mumkin. Maqollar uchun obyekt sifatida shaxslar, narsa-buyumlar va shu bilan birga, hayvonlar ham olinadi.

Kalit so'zlar: xalq og'zaki ijodi, maqol, salbiy xarakter, obraz, mazmun, ko'chma ma'no

Аннотация: Пословица, считающаяся одним из древнейших образцов народного устного творчества, выделяется среди других жанров краткостью, лаконичностью, образностью и глубиной содержания. Пословицы раскрывают уникальную древнюю и богатую духовность каждого народа. Пословицы чрезвычайно богаты и разнообразны по тематике и могут использоваться как в прямом, так и в переносном смысле. Объектами пословиц являются люди, вещи и даже животные.

Ключевые слова: народная литература, пословица, отрицательный персонаж, образ, содержание, переносное значение.

Annotation: The proverb, which is considered one of the ancient examples of folk oral creativity, is distinguished from other genres by its short, concise, figurative and deep content. Proverbs reveal the unique ancient and rich spirituality of each people. Proverbs are extremely rich and diverse in terms of subject matter, and can be used in their own meaning or figuratively in terms of content. People, objects, and at the same time, animals are taken as objects for proverbs

Keywords: folk oral creativity, proverb, negative character, image, content, figurative meaning

Hayvon obrazlarini keltirish orqali insonga xos xususiyatlar hayvonlar orqali ko'rsatiladi, ya'ni maqollarda keltirilgan ibratli fikr aynan maqolda keltirilgan hayvonga qarata emas, aksincha, insonlarga qarata aytiladi. Ko'pincha, hayvonlar vositasida, salbiy xarakterli insonlarga dashnom beriladi, tanqid qilinadi. Har bir millatning o'ziga xos xususiyatlarini namoyon qiluvchi maqollari mavjud. Biz ushbu kichik tadqiqotimizda o'zbek va ingliz xalq maqollarini tuzilish hamda semantik jihatdan qiyosiy tahlil qilamiz.

Zoonimlar qatnashgan maqollar ingliz tilida ham o'zbek tilida ham ikki xil maqsadda, ya'ni salbiy jihatlarni yoritish yoki tarbiyaviy maqsadga yo'naltirilganligi bilan ham birlashuvchi xususiyatga ega. Buni quyidagi maqollarning semantik tahlili orqali ham ko'rib o'tishimiz mumkin: 1. *To have bats in the belfry* - minorasida ko'rshapalagi bor, ya'ni telba, o'zbekcha muqobili *Telba tosh yig'ar*. Bu maqolda ko'rshapalak zoonimi ishtirok etgan bo'lib, salbiy ma'no ifodalash uchun

xizmat qilgan. Shu o'rinda ta'kidlash joizki, ingliz xalq maqollarida uchragan hayvon nomlari o'zbek xalq maqollarida umuman ishtirok etmasligi ham mumkin. Yuqoridagi maqolda qo'llangan ko'rshapalak zoonimi o'zbek xalq maqollarida qatnashmaydi. Buning sababi esa, maqollar tarkibida keladigan hayvon nomlari ham o'sha xalq yashash hududining geografik joylashuvi, tabiatiga va eng asosiysi, qaysidir hayvonlarning ular hayotidagi o'rni va ahamiyati qanchalik katta yoki kichikligiga bog'liqligidir.

Til har bir millatning madaniyati, tafakkuri va ma'naviy merosining ajralmas qismidir. Shu jihatdan qaraganda, paremiologik birliklar (maqollar va matallar) xalqning hayot tarzi, dunyoqarashi va tarixiy tajribasini aks ettiradi. Ingliz va o'zbek tillaridagi paremiologik birliklarning semantik xususiyatlarini tahlil qilish va ularning qiyosiy o'rganilishi tilshunoslikning muhim yo'nalishlaridan biridir.

1. Paremiologik birliklarning semantik xususiyatlari

Paremiologik birliklar semantik jihatdan bir necha asosiy guruhlarga bo'linadi:

a) Denotativ ma'no

Bu guruhga kiruvchi paremiologik birliklar to'g'ridan-to'g'ri, ya'ni bevosita voqelikni, hayotiy haqiqatni aks ettiradi. Ular real holat yoki tajribani bildiradi, shuningdek, muayyan qadriyat yoki axloqiy qoidani ochiq ifodalaydi.. Masalan:

- **“Honesty is the best policy.”** Tarjimasi: Halollik eng yaxshi siyosat. O'zbekcha muqobili: Halol ishning mevasi shirin bo'ladi.
- **“The state laughs at the hard-working land.”** Tarjimasi: Ishlagan yerdan davlat foyda ko'radi. O'zbekcha muqobili: Mehnat qilgan — rohat topar.

b) Konnotativ ma'no

Bu turdagi maqollar denotativ ma'nodan tashqari, qo'shimcha emotsional yoki baholovchi ohangga ega bo'ladi. Ular orqali fikr bildiruvchining munosabati, kayfiyati yoki qadriyatlar tizimi namoyon bo'ladi.:

- **“A rolling stone gathers no moss.”** Tarjimasi: Ko'chib yuradigan toshga mox yopishmaydi. O'zbekcha muqobili: Ko'p yurgan – doimiy baraka topmaydi.
- **“Word from the old man who saw a lot.”** Tarjimasi: Ko'p narsani ko'rgan keksadan so'z. O'zbekcha muqobili: Keksaning gapida hikmat bor. Yoki: Ko'pni ko'rgan biladi.

c) Obrazlilik va metaforik ma'no

Paremiologik birliklar ko'pincha obrazli ifodalarga asoslanadi. Bunda biror voqea yoki hodisa boshqa bir voqea orqali obrazli ifoda etiladi, ya'ni metaforik (isti'ora asosidagi) ma'no yuklanadi. Bunday maqollarni tahlil qilishda nafaqat ularning lug'aviy tarjimasi, balki madaniy kontekst ham inobatga olinadi.

- **“Don't put all your eggs in one basket.”** Tarjimasi : Barcha tuxumlarni bitta savatga joylama.

Mazmuni: Biror narsaga (masalan, sarmoya, imkoniyat) to'liq ishonib qolmaslik, ya'ni xavfni tarqatish, ehtiyotkorlik bilan ish tutish kerakligini bildiradi. O'zbek tilidagi muqobil maqol:

- “Har ehtimolga qarshi chora ko‘r.” Yoki: “Bitta aravaga ikki ot qo‘shma.” – bu maqol mazmunan to‘liq mos bo‘lmasa-da, ehtiyotkorlik va haddan oshmaslikni bildiradi.
- **“One swallow does not make a spring.”** Tarjimasi: Bitta qaldirg‘och bilan bahor kelmaydi.

Mazmuni: Bitta yaxshi voqea yoki holat asosida xulosa qilishga erta; yaxshilikning boshlanishi butun holatni bildiravermaydi. O'zbek tilidagi muqobili:

- “Bir gul bilan bahor bo‘lmas.”
- “Bitta qaldirg‘och bahor qilmaydi. Bu maqollar inglizcha variant bilan to‘liq semantik va metaforik jihatdan mos tushadi.

2. Ingliz va o‘zbek tillari misolida qiyosiy tahlil zarurati

a) Madaniy o‘xshashliklar va farqlar

Har ikkala tilda ham tajriba, axloqiy qadriyatlar va hayotiy hikmatlarni aks ettiruvchi maqollar mavjud. Biroq, ularning ishlatilish uslubi va tahlili turlicha bo‘lishi mumkin. Masalan:

- **“Time is money.”** (Vaqt – bu pul.)
- **“Vaqt – oltinga teng.”** (O‘zbek tilida ham vaqtning qadr-qimmati yuqori baholanadi.)

b) Semantik parallelizm va tafovutlar

Ba’zi maqollar mazmunan o‘xshash bo‘lsa-da, ularning ifoda shakllari farq qilishi mumkin:

- **“Make hay while the sun shines.”** (Quyosh charaqlayotganida pichan tayyorla.)
- **“Temirni qizig‘ida bos.”** (Ishni o‘z vaqtida bajar.)

c) Tarjima va interpretatsiya muammolari

Ba’zan maqollarni so‘zma-so‘z tarjima qilish ularning ma’nosini yo‘qotishiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun tarjimada ekvivalentlik tamoyili muhim o‘rin tutadi.

Xulosa

Ingliz va o‘zbek tillaridagi paremiologik birliklarning semantik tahlili ularning lingvistik va madaniy xususiyatlarini ochib berishda muhim ahamiyat kasb etadi. Qiyosiy tahlil orqali har ikkala tilning boyligi, obrazlilik darajasi va xalqning dunyoqarashi yanada chuqurroq o‘rganiladi. Shu sababli, bu sohada tadqiqot olib borish nafaqat tilshunoslik, balki tarjima nazariyasi va madaniyatshunoslik uchun ham dolzarb masalalardan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Ashurova D.U., Galieva M.R. Cultural Linguistics. - Tashkent, VneshInvestProm, 2019.

2. Berdiyev X., Rasulov R. O'zbek tilining paremiologik lug'ati. – T.: O'qituvchi, 1984.
3. Karamatova M.K., Karamatov H.S. Proverbs Maqollar. Toshkent, Mehnat, 2000.
4. O'rinboev B. O'zbek xalq maqollarida transformatsiyalash // O'zbek tilshunosligi masalalari. – Samarqand, 2001.
5. Sarimsoqov B. O'zbek xalq maqollari. Toshkent, 1978.
6. Shayxislamov, N. LINGVISTIKA, UNING ZAMONAVIY TURLARI HAMDA ULARNING O'ZBEK TILSHUNOSLIGIDAGI TALQINI. Scientific progress, 1(2). 2020.